ئایین و فۆرمی ئایینی
کامیان جێگیر و کامیان گۆڕاوە؟

ئیبراهیم میکە عەلی

ناساندنی کتێب

֍ نـاوی کتێـب: ئـایین و فـۆرمی ئـایینی کامیـان جێگـیر و کامیان گۆڕاوە؟
֍ نووسەر: ئیبراهیم میکە عەلی
֍ بابەت: هزری ئایینی
֍ نۆبەی چاپ: دووەم
֍ ساڵی چاپ: ٢٠٢١
֍ تیراژ: ٥٠٠ دانە
֍ ژمـارەی سـپاردن: لەبەڕێـوەبەرایەتیی گشـتیی کتێبخـانە گشتییەکان /هەرێمی کوردستان، ژمارە سپاردنی (   ) ساڵی (٢٠٢١) پێ دراوە

دەسپێك

ئـەم نووسـینە دەیـەوێت شـەن و کـەوی بابـەتێکی هەسـتیار بکـات و نووسـەریش هەوڵـدەدات بگاتـە ئاکامێکی ڕوون و دیاریکراو لە شەن و کەوەکەیدا.
تایبەتمەنـدیی ئـەم بابەتـە ئەوەیـە کـە خـۆی لـە خۆیـدا، خسـتنەڕو و تـەرحێکی تـازە و جیایـە، نـەك لێکۆڵینـەوە و بەدواداچوون.
ئەمەش وادەکات کە بابەت و خستنەڕووەکە پشت بە خـۆی و تەرحـە تازەکـەی ببەسـتێت، نـەك سـەرچاوە کۆکردنەوە و بەراوردی زانراوەکان.
چوونکـە لـە لێکۆڵینـەوە و بـەراورد و ئامادەکردنـدا بـە پلەی یەکەم، پشت بە بۆچونی کەسانی تر دەبەسرێت و لەپەراوێز یاخود لە ڕاڤەی ئەو تێکستانەدا کە لێکۆڵەر لەسـەرچاوەکان وەریان دەگرێت، ڕاو بۆچـون و قسـەی خۆی دەخاتە ڕوو.
بـەڵام لـێرەدا و لـە خسـتنە ڕوو و تـەرحی پـڕۆژە یاخود بیرۆکەی تازەدا، درووست پێچەوانەی ئەمەیە، نووسەر قسـە و تـەرحی تایبـەتی خـۆی هەیـە، ئەگـەر کەسێکیش پێشـتر قسـەیەکی لەو بارەیـەوە کردبێت، یاخود خـۆ لـە قـەرەدانێکی بـۆ ئـەم بابەتـە هـەبوبێت، دەیهێنێـت و لـە پـەراوێزدا وەك دەوڵەمەنـد کردنێـك بـۆ خسـتنەڕو و تەرحەکەی خۆی دەیخاتەڕوو.
بۆیـە نابێت خوێنـەر یان بیسـەر و وەرگـری ئـەم بابەتـە، چاوەڕێی لیستێکی درێژ بێت لـە کۆتاییدا بخرێتـە ڕوو و نـاوی سـەرچاوە سـودلێ وەرگیراوەکـانی تێـدابێت (وەك ئەوەی باوە لە نوسین و مەرجە لە لێکۆڵینەوەکاندا).

بەڵکو بەپێچەوانەوە، وەرگری ئەم بابەتە شاهیدی دید و تەرح و خستنەڕوویەکی تازە دەبێت، کە پێشتر بە هەر هۆیەکەوە بووە نەخراوەتەڕوو.

دەکرێت لە باشترین حاڵەتیدا بەهۆی گەلاڵە نەبوونی پرسەکەوە، یاخود لەبەر ڕەچاوکردنی هەستی توێژێك یان لەبەر نەشڵەقاندنی دۆخەکە، یاخود هەر لە بنەڕەتەوە نەتوانرابێت تەجاوزی مێژوو و کەلەپوور و بیر و هزر و دید و خستنەڕووی کەسانی تر بکرێت و، نووسەر و لێکۆڵەر تەنها ئەوەندەی کردبێت، یاخود ئەوەندەی پێ کرابێت کە هاتبێت گەڕانی کردبێت بەناو نوسین و ڕاو بۆچوونی پێشینانی ئایینەکان و سەرچاوە نووسراوەکانیاندا و ئەگەر شتێکی دەست کەوتبێت، ڕاڤە و لێکدانەوە و بێنە و بەرەیەکی پێ کردبێت و ئیتر هەر ئەوەندەی توانیبێت، یاخود نەی وێرابێت ئەوە بڵێت کە پێویستە بگوترێت، یاخود ئەوە بنووسێت کە پێویستە بنووسرێت و بخرێتەڕوو.

ئەم خستنەڕووە دابەشە بەسەر سێ بەشی سەرەکیدا و هەر بەشێکیش چەند پرسیارێك لەخۆ دەگرێت و لە هەر بەشێکدا وەڵامی چەندین پرسیار دەدرێتەوە و لە ئاکامی وەڵامی پرسیارەکاندا خستنەڕوو و تەرحەکە گەلاڵە دەبێت، لە کۆتاییدا و لە پوختەیەکی پاڵفتەدا مادەی پێشنیارکراو بۆ فۆرمی تازەی ئایینی خراوەتەڕوو.

بەرایی

لە نووسیندا وا باوە کە دەبێت نووسەر لە پێشەکیی بابەت و نووسینەکەیدا، کرۆك و پوختەی ئەوە بخاتە بەردەستی خوێنەر کە بە نیازە لە دوتوێی نووسینەکەیدا بیخاتەڕوو.

بۆیە نووسەری ئەم چەند دێڕەش، هەروا دەکات و دەیەوێت بڵێت: مەبەستی ئەم نووسینە و پەیامەکەی، بریتیە لەوەی کە دەیەوێت بە وردیی و ڕوونیی وەڵامی ئەم پرسیارانە بداتەوە:

. ئایین چییە؟

یاخود ئەوەی کە لەناو هەر کۆمەڵگەیەکی مرۆڤایەتیدا چەند سرووت و ڕێوشوێن و دروشمێك پەیڕەو دەکرێت و لە کۆمەڵگە و سەردەم و هەندێ جار لە مرۆڤێکەوە بۆ مرۆڤێکی تریش جیاوازییان هەیە، ئایا ئەو سرووت و ڕێوڕەسمانە خۆیان دین و ئایینن، یاخود ئەوانە فۆرمێکی ئایینی تایبەتن بەو گەل و کۆمەڵگە و سەردەم و تاکە کەسانەوە؟

ئایا لادان لەو ڕێوڕەسمانە، یاخود داهێنانی ڕێوڕەسمگەلێکی جیا و تایبەت و زادەی دیدی سەردەم و هەل و مەرجی هەر کۆمەڵگەیەك، بەلادان لە دین دادەنرێت، یاخود ئەو داهێنانە دەبێتە فۆرمێکی تازە کە تایبەت دەبێت بە خۆیان و سەردەم و کۆمەڵگەکەیانەوە؟

. دواجار ئایا هەرکام لە ئایین و فۆرمی ئایینی واتایان چییە و کامیان جێگیر و کامیان گۆڕاوە؟

گومانی تێدا نییە کە وروژاندنی ئەم بابەتە و وەڵامی ئەم پرسیارانە، مشت و مڕی گەرمییان لێ دەکەوێتەوە و پێویستیان بە فۆرمەلە کردنی ئەو مشت و مڕانە و گەڵاڵەکردنی ئاکام گەلێك هەیە کە دواجار ڕای گشتی کۆمەڵگە و نەریتە باوە زاڵەکان، ڕۆڵیان دەبێت لە پەسەندکردن و دان پێدانان، یاخود ڕەد کردنەوە و سوود لێ وەرنەگرتن و دژبەری کردنیان و ڕوبەڕووبونەوەی هیزری و هێزییان.
چوونکە گومانی تێدانیە هەر تەرح و خستنەڕوویەکی تازە و وروژاندن و شڵەقاندنی هەر دۆخێك، دەبێتە مایەی زیانی چ مادیی و چ نامادیی کەسانێك، یاخود دەسەڵاتی زاڵ بەسەر هەر کۆمەڵگەیەکدا و لەوێوە ئەو دەسەڵاتە بەمافی خۆی دەزانێت بەرگریی لەخۆی و لە بەرژەوەندییەکانی بکات.
بۆیە نووسەری ئەم بابەتە و خاوەنی ئەم تەرح و خستنەڕووەش، نە لافی ئەوە لێدەدات کە یەکەم کەسبێت ئەم قسەیە بکات، (چوونکە دەکرێت چەندین کەس لە قۆناغە جیاوازەکانی ژیانی مرۆڤایەتیدا دیدی هاوشێوە و خستنەڕووی لەم جۆرەیان هەبوبێت و بەو هۆکارانەوە کە ئاماژەمان پێکردن سەرەکۆنە کرابن و شوێنەواریان لەناو دێڕەکانی مێژوودا سڕابێتەوە)، نە لافی ئەوەش لێدەدات کە بەتەنها خۆی بتوانێت ئەم خستنەڕووە گەڵاڵە بکات و دواجار بتوانێت فۆرمە باوە کۆنەکەی ئایین و ئاییندارێی ڕامالێت و فۆرمێکی نوێ و هاوچەرخ و ساز لەگەڵ سەردەمدا، بخاتەڕو و بیناسێنێت بە کۆمەڵگە بەگشتی و بە دەستە بژێری ناو کۆمەڵگەی ئایین پەروەران بەتایبەتیی.

بەڵام بەدڵنیایەوە نووسەر دەتوانێت بڵێت: خۆی ئەو ڕاستییەی لا گەڵاڵە بووە کە فۆرمی ئایینی قابیلی گۆڕانکاریی و نوێگەرییە و دەتوانرێت قسەی تازەی تێدا بکرێت و بخرێتە بەر گفتوگۆی دەستە بژێر لە کۆمەڵگەی کوردیدا.
لێرەوە پرسیارێکی تازە سەر هەڵدەدات و پێویستی بە وەڵامی دیاریکراوە، ئەویش بریتییە لەوەی کە: ئایا نووسەر بە دیاریکراویی مەبەستی لە فۆرمی ئایینی چییە و دەیەوێت بڵێت چی؟
بۆ وەڵامی ئەم پرسیارە، لەم پێشەکییە کورتەدا هەر ئەمەندە دەکرێت بگوترێت کە: فۆرمی ئایینی لەدیدی نووسەرەوە بریتییە لەو دونیابینیی و سرووت و ڕێوڕەسم و درووشمانەی کە هەندێکیان لە نەریتەوە و هەندێکیشیان لە یاسا بەرکارەکانی هەر سەردەم و کۆمەڵگەیەکەوە سەرچاوە دەگرن.
فۆرمی ئایینی لەهەر سەردەم و کۆمەڵگەیەکدا سەرچاوە دەگرێت لە: چەشنی تێگەیشتنی ئەو سەردەمە لە دەقە ئایینییەکان، یان دیدی لێوەگەڕ و دامەزراوەی ئایینی، یان لە موشەریع و یاسادانەر، یاخود لە دەسەڵاتی زاڵ بەسەر بیرکردنەوە و ژیانی زۆرینەی ئەو سەردەم و کۆمەڵگەیەدا.
لە ڕوانگەی ئەم پێناسە کورتەوە تێدەگەین کە فۆرمی ئایینی ڕەنگدانەوەی ئایینە، یاخود ڕەنگدانەوەی تێگەشتنی ئایینی هەر کەس و سەردەم و دەسەڵاتێکی زاڵە و ئەو هەڵدەسێت بە دارشتنی فۆرمێکی ئایینی و بڵاوکردنەوە و سەپاندنی بەسەر خۆی و کەسانی دەورووبەریدا، بۆیە ئاسایییە بەپێی گەشەی کۆمەڵایەتیی

و باری کەلتوریی هەر سەردەم و کۆمەڵگەیەك گۆڕانکاریی بەسەردابێت.
پرسیارێکی تر سەر هەڵدەدات: ئایا پێغەمبەران لە کوێی ئەم هاوکێشەی ئایین و فۆرمی ئایینیەدان؟
لەدیدی خاوەنی ئەم تێزە و نووسەری ئەم بابەتەوە:
پێغەمبەرانیش لەناو هەمان زنجیرەدان و شەریعەتەکانیشیان تەنها فۆرمێکن و تایبەت بەسەردەمەکانی خۆیان بوون و ڕەنگدانەوەی ئەو پەیام و پەیوەندییە بوون کە ئەوان بەستویانە لەگەڵ خواوەندی خۆیاندا و هەڵگری تایبەتمەندیی سەردەم و کۆمەڵگەکانی خۆیان بوون، ئەگەر وانەبوایە مرۆڤایەتیی (وەك هەندێ بەڕێز وا حاڵی دەبن لە شەریعەی محەممەدیی کەوا هەتا هەتاییە) یەك پەیام و یەك پەیامهێنی بەس بوو.
نووسەر دەزانێت کە دوا دێڕی بڕگەی ڕابردو و نوسینی ناو دوو کەوانەکە، ختوکەی زەینی زۆرینەی خوێنەرانی ئەم پێشەکییە دەدات و توشی چەشنێك لە هەڵچونی دەروونیی و سواربوونی هەناسەیان دەکات.
بۆیە وەڵامی ئەو پرسیارە هەڵدەگرێت بۆ ناو کرۆکی بابەتەکە و لەوێ بە هێمنی قسەی لەسەر دەکات.

ئیبراهیم میکە عەلی
٢٠١٩/٤/٢٠
سلێمانی

بەشی یەکەم
ئایین چییە؟ یاخود مەبەست لە ئایین چییە؟

سـەرەتا گـەر چاوێـك بـە مـێژووی مـرۆڤ و ژیـانی مرۆڤایەتییدا لەسـەر گـۆی زەوی بگێڕینـەوە، تێدەگـەین کە لە هیچ بڕگەیەکی مێژوو و ژیانی مرۆڤایەتیدا، مرۆڤ بـەبێ ئـایین یـاخود پـەیامی ئـایینی نـەبووە و بـەردەوام پێغەمبـەران و کارەکتـەرە ئایینیـەکان لـە ڕێگـەی پـەیام و شـەریعەتەکانیانەوە پـەرەیان بـە فـۆرمی ئـایین دارێی و ڕاگرتنی هەستی ئایینی مرۆڤایەتی داوە.

ئەگـەر لـە بڕگەیـەکی ژیـانی مرۆڤایەتیشـدا یـان لـە کۆمەڵگەیەکـدا (گـەورە بوبێـت یـاخود بچـوك) ڕێـك کـەوتبێت پەیوەنـدیی ئاسـمان و زەویی پچڕابێـت، ئـەوا مـرۆڤ بـە شـێوەی خۆسـەر هەوڵیـداوە ئـەو بۆشـاییە پڕبکاتەوە و بە لێکدانەوەی ڕابەرێك یاخود ڕای زۆرینە، هێمایـەکیان بـۆ پەرسـتش و خـۆ نزیکردنـەوە لـە سەرچاوەی بوون و پەروەردگاری خاوەن، دیاریی کردوە و ڕوویان تێکردوە و ئەو شتە یاخود ئەو ڕەگەز یاخود ئەو هێمایانەیان پیرۆز ڕاگرتووە و قوربانییان بۆ کردوون و بەڕێز و حورمەتەوە چوونەتە لایان... تاد.

ئەم ڕێو شوێنە خۆی لە خۆیدا فۆرم و شکڵ و نەخشێکی وەرگرتوە و بووەتە فۆرمی ئایینی باو، دواتر لە ڕووکاردا وەك ئایینێك ناسراوە و ناو براوە، بەڵام لە ڕاستییدا هیچ نـەبوە و بێجگـە لـە فـۆرمێکی ئـایینی کـە لـە بۆشـاییە ڕۆحیی و دەروونییەکەوە سەرچاوەی گرتووە.

لە مێژوی تۆمارکراوی نزیکدا هاتووە کە، قورەیشیەکانی مەککـە بۆیـە بتـەکانیان دەپەرسـت و قوربانییـان بـۆ دەکـردن و نیایشـیان لەگەڵـدا دەکـردن، بـۆ ئـەوەی ئـەو بتانـە نزیکیـان بخەنـەوە لـە خواوەنـدی خـاوەن، نـەك

خۆیان بە خواوەند بزانن، واتە: ئەمانەیان بە خوا دەزانی تا خواوەندیان لێ ڕازیی بێت!
بـۆ پشـتڕاس کردنـەوەی ئـەم ڕاسـتیەش لـە قورئانـدا هاتووە: [أَلا لِلَّهِ الدِّينُ الْخَالِصُ والَّذِينَ اتَّخَذوا مِنْ دُونِهِ أَوْلِياء مَا نَعْبُدُهُمْ إِلَّا لِيُقَرِّبُونَا إِلى اللَّهِ زُلْفَى إِنَّ اللَّهَ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ فِي مَا هُمْ فِيهِ يَخْتَلِفُونَ إِنَّ اللَّهَ لايَهْدِي مَنْ هُوَ كَاذِبٌ كَفَّارٌ] الزُمَر/٣.
واتـە: ئـایینی پاڵفتـە و بێخـەوش تـەنها هی خواوەنـدە، ئەوانـەش کـە بێجگـە لـەو، دڵ بـە کـەسی تـر خـۆش دەکـەن، دەڵـێن: تـەنها بـۆ ئـەوە ئـەو کـەس و شـتانە دەپەرسـتین بـۆ ئـەوەی بەشـکوم نزیکمـان بخەنـەوە لـە خواوەنـد، بەدڵنیاییـەوە خواوەنـد دادوەریی دەکـات لـە نێوانیانـدا لـەبارەی ئـەوەوە کـە لـە نێوخۆیانـدا لەسـەری نـاکۆك بـوون، خواوەنـدیش ڕێنمـایی کەسێك ناکات کـە درۆزن و داپۆشەری ڕاستیی بێت.
لێرەوە تێدەگەین کە: مرۆڤ بەبێ ئایین نایکرێت.
ئەو هەستی پەیوەندیی بەستنە لەگەڵ خواوەنددا خۆی لە خۆیدا مانا و واتای دین و ئایین دەگەیەنێت، یاخود ڕونـتر بڵێـین: ئـەو پەیوەندییـە دواتـر دەتوانێـت ببێتـە سـەرچاوەی فـۆرمی ئـایینی و دارێـژەری ڕێوڕەسـم و ڕێوشوێنی پەرستش و میکانیزمی پەیوەندیەکە.
بۆیـە هـەرکات مـرۆڤ تـوانی ئـەو پیوەندییـە ببەسـتێت، لـەوێوە دەتوانێـت ڕایەڵـەکانی ئـایین و ئـایین پـەروەریی دابمەزرێنێت و درێژە بەو خواستە بدات، کە بەبێ ئەو دڵی ئۆقرە ناگرێت.
ڕوونـە کـە ئـەم پەیوەنـدیی بەسـتنەش ئیشی-کەسـانی بـە ئاگا و هەسـت زینـدوو و دەسـتە بژێری نـاو مرۆڤایەتیە و

پێغەمبەران و پیتۆڵانیش سەرمەشق و سەردەستەی ئەو دەستە بژێرە بوون، ئەوانیش لە ئاکامی تێڕامان و تێفکران و سەرنجیانەوە بۆ گەردوون و نهێنیەکانی بوون، توانیویانە پەی بە سەرچاوەی بوون و پەروەدگاری ڕێسا گەردوونییەکان ببەن و پەیوەندیی لەگەڵ بگرن.
هەرچەندە بەپێی ڕێنماییە ئایینیەکان ئەو لە هەموو بەندەکانیەوە نزیکە و ئاگای لە وردو و درشتی ژیان و هەست و سۆزیانە، بەڵام ئەوە بەندەکانیەتی هەندێ جار یاخود هەندێکیان لەو غافڵ دەبن و پەی بە بوون و ئامادەیی ئەو نابەن و سەریان لێ دەشێوێت، ئەگەر ئەم تایبەتمەندییەی زۆرینەی مرۆڤەکان نەبوایە، هەمووان قابیلی ئەوە بوون، بتوانن ڕاستەوخۆ و بەبێ ناوەندگیر پەیوەندیی لەگەڵ پەروەردگار و سەرچاوەی هەستییدا بگرن و پەیامی لێ وەربگرن، بەڵام مەخابن ئەو تایبەت مەندییە وای کرد کە تەنها خاوەن ژیریە باڵاکان، ئەوانەی کە بیریان دەبزوێنن و وەدوی ڕاستی دەکەون، بتوانن شایستەی ئەو شەرەفە مەزنە ببن و پەیامی خواوەندیان پێ بگات.
ئەمە وەك پەیام و ئیلهامی زانستیی و شەریعەت، واتە: پەیامی پێغەمبەران و دواتر لە ڕوانگەی پەیوەندیی و پەیامەکانەوە هەر پێغەمبەرە و بۆ خۆی و کۆمەڵگەکەی شەریعەت و فۆرمێکی دیاریی کراوی دارشت و ئەو دارشتنە پێی دەگوترێت: شەریعەتی ئەو پێغەمبەرە.
وەگەر نا پەیوەندەیی و ئیلهام و سەردەرکرن لە یاسا و ڕێساکانی گەردوون و پەی بردن بە نهێنیی و شاراوەکانی بوون و ڕام هێنانیان لە بەرژەوەندیی مرۆڤایەتیدا (کە

ئەمەش لە خۆیدا چەشنێکی تری پەیامدارییە) بۆ بازنەیەکی فراوانتر بەردەستە و هەتا دونیاش دونیایە لەگەشە و پەرەی بەردەوامدایە و داهێنان لە دوای داهێنان، مرۆڤایەتیی بەهرە مەند و سەرسام دەبێت بەو بەخششانەی کەلە گەردووندا لە بەرژەوەندیی و خزمەتی ئەودا فەراهەم هاتوون.

کەواتە: بەکورتیی و پوختیی ئایین بریتیە: لەو پەیوەندییە ڕاستەوخۆیەی کە مرۆڤێك یاخود دەستەیەك یاخود کۆمەڵگەیەك دەیبەستێت لەگەڵ پەروەردگار و سەرچاوەی بووندا (خواوەند)، ئیتر دەکرێت ناو و وێنای جۆرا و جۆر لێ بنرێت، بەڵام دواجار هەر هەمووی یەك شت دەگەیەنێت و پەیوەندییەکی دوو سەرەیە وەك (محمد مجتهد شەبەستەری) لە کتێبی (قرأة بشرية للدين) دا دەڵێت:

ئایین دوو ئاراستەیە:

أ. لە پەروەردگار و خواوەندەوە بۆ مرۆڤ.

ب. لە گۆشە نیگای مرڤەوە بۆ خواوەند.

کەواتە: پێناسەی ئایین، یان ئایین خۆی دوو دیوی هەیە، دیوی یەکەم لە دیوی خواوەندەوەیە بۆ مرۆڤ، دیوی دووەم لە دیوی مرۆڤەوەیە بۆ خواوەند.

بە واتایەکی تر هەر تێڕوانینێکی دیوی مرۆڤ، گەر هاوئاهەنگ و گونجاو نەبێت لەگەڵ دیوەکەی خواوەندا پەسەند نیە و با لە دیوی خۆشیەوە مرۆڤ بەو هەڵسانگاندنە بڵێت دین، بەڵام دواجار دینی پەسەند نیە لەلای خواوەند و گەر مرۆڤ مەبەستی بێت دەتوانێت لە ڕێگەی تێفکران و سەرنج و هەروەها لە ڕێگەی پەیامی پێغەمبەرانەوە، دڵنیا بێت لە دیدگا و

ڕوانینەکەی بۆ گەردوون و دیاردەکانی و خاوەنەکەی و، دینەکەی لەوێوە ڕاست بکاتەوە.
لێرەوەیە کە خواوەند لە پەیامەکانیدا ئەو ڕاستیەی دووپات کردوەتەوە و فەرمویەتی: [إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ]، واتە: بەدڵنیاییەوە ئایین بەلای خواوەندەوە خۆڕادەست کردنە.
بەڵام بەداخەوە مرۆڤایەتیی، یان ڕاستر بڵێم: بەشێك لە مرۆڤایەتیی هاتن و گوتیان: ئسلام تەنها تێگەیشتن و فۆرمە ئایینی و گۆشەنیگاکەی ئێمەیە، واتە: تەنها ئێمە ڕاستین و ئێمە پەسەندین لە لای سەرچاوەی بوون و خواوەندی پەروەردگار.
لە کاتێکدا ئەو مەبەستی لە دیوەکەی خۆی بوو، نەك دیوەکەی مرۆڤ.
دواجار دەتوانین بڵێین: خوێندنەوە و تێگەیشتنی مرۆڤ بۆ دەقە ئایینیەکان، یاخود بەرەنجام و ئاکامی پەیوەندیەکەی لەگەڵ خواوەنددا، دەبێتە فۆرمی ئایینی، نەك ئایین.
دوور نییە هەندێك لە عارفان و فەیلەسوف و حەکیمەکان لێرەوە ئەم بڕیارەیان دابێت کە دەڵێت: هەرکەس لەم دونیایەدا بە ئارامیی دەروون نەگات و، دەرونی ئاسوودە نەبێت، ئەوا لەو دونیاشدا ئاسوودەیی نابینێت و هەر لە دڵەڕاوکە و ترسدا دەژیی، [1] دەقی قورئانیش ئەمە پشتڕاست دەکاتەوە: [وَمَنْ أَعْرَضَ عَنْ

[1] نشرپایان/ دین، معنویت و روشنفکری دینی/ چاپ أول ١٣٨٧ھ.ش ص٧. مصاحبة (رضا خُجَسته رحیمي) با (مصطفی ملکیان).

ذِكْرِي فَإِنَّ لهُ مَعِيشَةً ضنكًا وَنَحْشُرُهُ يَوْمَ القِيَامَةِ أَعْمَى * قَالَ رَبِّ لِمَ حَشَرْتَنِي أَعْمَى وَقَدْ كُنتُ بَصِيرًا * قَالَ كَذَلِكَ أَتَتْكَ آيَاتُنَا فَنَسِيتَهَا وكَذَلِكَ اليَوْمَ تُنسَى * وَكَذَلِكَ نَجْزِي مَنْ أَسْرَفَ ولَمْ يُؤمِنْ بِآيَاتِ رَبِّهِ وَلَعَذَابُ الْآخِرَةِ أَشَدُّ وَأَبْقَى] طه/١٢٤-١٢٧.

بە کورتیی هەرکەس لەم ژینەدا پەیوەندیەکی درووستی لە نێوان خۆی و خاوەنەکەی و سەرچاوەی بووندا بۆ درووست نەبێت، ئەوا بەدرێژایی ژیانی هەر لە چەرمەسەری و نەهامەتیدا دەژی و پاشەڕۆژیشی خراپتر دەبێت.

بەدەربڕینێکی پوختەتر بڵێین: ڕاستیی و حەقیقەت خۆی لەخۆیدا شتێکە و تێڕوانین و وێناکردنی هەریەک لە ئێمەش بۆ ئەو ڕاستییە خۆی لەخۆیدا شتێکی ترە.

بەهەمان شێوە خواوەند و وێناکردنی ئێمەش بۆ ئەو هەر وایە.

پرسیارەکە لێرەدایە کە زیکری خوا چیە و کامەیە، کە پێویستە مرۆڤ پابەندی ببێت و لێی لا نەدات و لەبیری نەچێت، تا لە دوا ڕۆژدا لەبیر نەکرێت؟

هەندێ بەڕێزقیل و قالی ناو مێژوو و قسەی سەلەف و خەلەفیان لێ دەبێتە (ذِکر) و پابەندی دەبن و خۆیان دەخەڵەتێنن کە گوایا ئەوان لەسەر ڕاستە ڕێن و هەرکەس باوەڕی بەوە نەبێت کە ئەوان باوەڕیان پێیەتی، گومڕایە و ئەو چارەنووسە مەترسیدارە چاوەڕێی دەکات!

ئایا وایە، یان ڕێک پێچەوانەکەی ڕاستە؟

ئەم پرسیارە بۆ ژیریی و لۆژیکی خوێنەر و وەرگر بەجێ دەهێڵم.

هەموو پەیوەندییەك لە نێوان پەرسترا و و پەرستەردا دەبێتە ئایین؟

بێگومـان وەڵامی ئـەم پرسـیارە هەسـتیارە و گـەر وریا نەبین لە وەڵامی واقعی ئەم پرسیارەدا، یان دەبێت هـەتا هەتایە لـە مێژودا چـەق ببەسـتین و کـەس نـەوێرێت لـە کـــەلتوری بـــاو و کەلـــەپووری ڕابـــردوو لابـــدات، یـــان

ڕوبەڕووی پاشا گەردانیی و بێ سەر و بەرییەکی ئەوتۆ دەبینەوە کە بە یاسا و دەسەڵاتیش چارەسەر نەکرێت و بۆی هەیە ئاسایشی. کۆمەڵگەی مرۆڤایەتیش بکەوێتە مەترسیەوە، چوونکە دەکرێت بە ژمارەی مرۆڤەکان، یان لانی کەم بەژمارەی کۆمەڵگە مرۆڤایەتیەکان، ژمارەی ئایینەکانیش پەرە بسێنێت و کەسیش مل بەوی تر نەدات و تەنها خۆی بە ڕاست بزانێت و، بەدەردی سەدەکانی ڕابردووی مرۆڤایەتیی تووشی چەندین جەنگی ئایینیی ببین و بە هەزاران مرۆڤ ببنە قوربانی، وەك د.محەممەد شەحرور لە گوتەیەکی باویدا چەند ئایەتێك بە نموونە دەهێنێتەوە و دەڵێت: {[وَقَالُوا لَنْ يَدْخُلَ الْجَنَّةَ إِلَّا مَنْ كَانَ هُودًا أَوْ نصارى]، نَحن وقعنا فيما وقع فيه اليهود و النصارى وقلنا: لن يدخلل الجنة الا أتباع محمد.

ولكن الله يَرُد: [قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ إِنْ كُنتُمْ صَادِقِينَ * بَلَى مَنْ أَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلَّهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ فَلَهُ أَجْرُهُ عِنْدَ رَبِّهِ وَلا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ..]... فتأملوا!}.

واتە: هەریەك لە جولەکە و گاورەکان گوتیان: ئێمە نەبێت کەس ناچێتە بەهەشتەوە.

ئێمەش کەوتینە هەمان هەڵەی ئەوانەوە و گوتمان: هەرکەس شوێنکەوتە و پەیڕەوی محەممەد نەبێت ناچێتە بەهەشتەوە.

خواوەندیش وەڵام و بەرپەرچی ئەم بۆچوون و تێگەیشتنەی دایەوە و فەرمووی: بڵێ بەڵگەتان چییە، ئەگەر بەڵگەتان هەیە و ڕاست دەکەن ئادەی بیخەنە ڕوو، قسەی ڕاست ئەوەیە کە: هەرکەس خۆی ڕادەستی خواوەند بکات و چاکەکار بێت، بەلای

پەروەردگارییەوە پاداشتی خۆی هەیە و هیچ ترسێکی لەسەر نییە و دڵتەنگیش نەبن.
کەواتە: پێویستە ڕادەستی ئەو ڕاستیە ببین کە بڕیاری کۆتایی لەلای خواوەندە، نەك ئێمە، وەك پێشتر گوتمان دیوەکەی ئەو درووستە و دیوی ئێمەش، وەك کوردەواری دەڵێت: خوا یەکە و دەرکەی هەزار.
بۆیە دەکرێت بە ژمارەی مرۆڤەکان، ڕێگەی بەرەو خواچوون و دەرگای خواست و داواکاریی زۆر بن و هەمووشیان ڕاست بن، ئەگەر هەڵەش بن، ئیشی ئێمە نییە دژ بەیەك بوەستینەوە، هەرکەس ئازادە چۆن هەوڵ دەدات کەسانی دەوروبەری قەناعەت پێ بکات، وەك ئەو بیر بکەنەوە و بیرکردنەوەیەکی دەستە جەمعیی پێك بهێنین.
بەڵام کەس مافی ئەوەی نییە ڕاپەسەندیی و دەمارگیریی وای لێ بکات ڕێگە بە خۆی بدات ڕوبەڕووی بەرامبەرەکەی ببێتەوە و شەڕی لەگەڵدا بکات و بەناوی خواوە هەڕەشەی لێ بکات، تەنها لەبەر ئەوەی، وەك ئەو بیر ناکاتەوە یان باوەڕی بەوە نییە کە ئەو باوەڕی پێیەتی، یاخود ڕوونتر بڵێم: تەنها لەبەر ئەوەی خۆی ڕادەستی ئەم ناکات.
لەڕووی زەینیی و نەزەرییەوە بابەتەکە بەم شێوەیە کە باسمان کرد، ئیتر لە ڕووی داکەوت و واقیعەوە چۆنە و چی ڕوو دەدات ئەوە باسێکی ترە.
ئەم نووسینەش گفتوگۆی دەستە بژێرە و دەکرێت لەم سۆنگەیەوە ڕایەڵەی فیکریی و ڕۆشنگەریی و کۆمەڵایەتیشی لێ بکەوێتەوە.

بۆ وەڵامی پرسیارەکەشمان کە دەپرسێت: ئایا هەموو پەیوەندیەکی نێوان پەرستراو و پەرستەر ئایینە، یاخود دەبێتە ئایین؟

پێویستە بڵێین: بێگومان هەرچەشنە پەیوەندییەکی نێوان پەرستراو وپەرستەر(عَبْد و مَعْبُود) چەشنێکە لە ئایین و خواناسی، بەڵام بەپێی هەندێ ڕێکار لەوانە:

ـ کەسەکە دارای ژیریی و فامێکی ئەوتۆ بێت کەخاوەنی کەسێتی خۆی بێت.

- ئەو قەناعەتەش کە پێی دەگات بۆی نییە بیکاتە بەڵگە بەسەر کەسەوە و بیسەپێنێت بەسەر کەسانی تردا، ئیتر لە هەر ڕێگەیەکەوە بێت.

- ئەگەر ویستی قەناعەت و ڕێچکەکەی بخاتە ناو خەڵك، دەبێت بەڵگەی پێویستی پێ بێت بۆ پشتڕاست کردنەوەی بۆچوونەکانی.

- ئەگەر لەبەر نەبوونی بەڵگە یاخود کەم توانایی خۆی لە داکۆکی کردن لە بەڵگەکانیدا نەیتوانی بیخاتە ڕوو، لەو حاڵەتەدا خۆی ئازادە چۆن خواپەرستیی خۆی دەکات و بەپێی ئەو دیدەی پێی گەیشتووە پەیوەندیی لەگەڵ خواوەندی خاوەندا دەکات.

ئەم خاڵانەش هەموو لە سایەی بنەمای (لا إکراهَ في الدِّين) دا جێیان دەبێتەوە و نە کەس بۆی هەیە ئەم ناچار و ڕووگیر (إکراه) بکات و نە ئەمیش بۆی هەیە کەس ناچار و ڕووگیر (إکراه) بکات، بەڵام هەرچیی و هەر بنەمایەك کرایە یاسای کۆمەڵگە، ئیتر لە ڕێگەی دابونەریت و عورفەوە بێت یاخود لە ڕێگەی یاساوە، دەبێت هەموان، بەم کەسەشەوە کە ئەم دیدە تایبەتەی بۆ درووست بووە، پابەندی بن و ڕێزی لێ

بگرن و جێبەجێی بکەن، چوونکە هەر بەوەی کە ڕای زۆرینەی کۆمەڵگە و داب و نەریتی گشتیی، ئەو بنەمایە پەسەند دەکات، بنەماکە مۆرکی نەریتی پەسەند (مَعروف) وەردەگریت و پێویستە لەلایەن هەموانەوە ڕێزلێگیراو بێت.
بۆ نموونە: ئەگەر بابەتێك لە کۆمەڵگەیەکدا شکڵ و شێوەیەکی وەرگرت، با لە هیچ بنەمایەکی ئایینی و ئاسمانیشدا باس نەکرابێت، مادام زیانی بۆ بەرژەوەندیی گشتی نەبوو و لای زۆرینەش پەسەند بوو، دەبێت لە ڕێگەی یاساوە ڕێگە لەو کەسانە بگیرێت کە نیازی پێشێل کردنی ئەو بابەتە دەکەن و نەهێڵرێت چەند کەسێك مافی زۆرینە پێشێل بکەن.
لە نموونەی ئەو بابەتانە: خواردنەوەی (مەی) و کێشانی (جگەرە) لە شوێنی گشتیدا، یاخود پۆشین یان نەپۆشینی چەشنە پۆشاکێك، یان ڕێز لە پەرسگە و درووشم و سرووتە ئایینیەکانی هەر پێڕ و میلەت و تیرەیەکی ئایینی.
لێرەوە دەچینە سەر پرس و بابەتێکی هەستیار تر کەبریتیە لە بنەمای (إن الدین عند الله الاسلام) کە هەندێ بەڕێز وەك چەکێکی دووسەرە ئەم بنەمایە بەکاردەهێنن و دەڵێن: دینی پەسەند لای خواوەند تەنها ئسلامە و مەبەستیشیان بەدیاریکراوی ئایین و دینی دەستەیەکە لە مرۆڤایەتی، کە شوێن کەوتەی کۆتا پێغەمبەر محەممەدن (سڵاوی لەسەر) و زیاتر لەوەش، شەریعەتەکەی ئەویش قەتیس دەکەن لە بۆچوونی کەسێك یان چەند کەسێکدا و ڕای دەگەیەنن: هەرکەس لەم بۆچوونە لابدات یاخود جیاواز لەم بیر

بکاتەوە، لەدەرەوەی بازنەی ڕەزامەندیی خواوەنددایە و لە ئسلام لای داوە!!

نازانم ئەم نوقڵانە نابەجێیانەیان لەکوێوە هێناوە؟!

لەکاتێکدا خواوەند لەو بنەمایەدا مەبەستی لەوشەی (ألإسلام) گشتییە و، واتای خۆڕادەست کردن بە خواوەندی پەروەردگار دەگەیەنێت، نەك خۆڕادەست کردن بە قسەی ناو کتێبێك یان چەند کەس و کتێبێکی نەریتیی، کەلە بنەڕەتدا وەك وەڵامێك بۆ سەردەمی خۆیان نوسراون و هەڵدەگرێت چەندین مەرام و نیازیش لەپشتی نووسینەکانەوە خۆیان حەشار دابێت.

کەواتە: ناکرێت ئیسلام قەتیس بکرێت، نە لە بۆچوونی کەس و چەن کەس و سەردەمێکدا و نە تەنانەت لە شەریعەت و پەیامی پێغەمبەرێکیشدا.

لەم بارەیەوە ئایاتی ناو کتێبە ئاسمانیەکان زۆرن، هەرکەس مەبەستی بێت دەتوانێت بەدوادا چوون بکات.

بەڵکو ئەو ئایین و دینەی پەسەندە لای خواوەند و مەبەستی بنەمای (لا إكراهَ في الدِّين) ه کەیە، بریتییە لە خۆڕادەست کردن بەخوایەتی خواوەند و مل کەچ کردن لە ئاست گەورەیی و توانای ئەودا و هەڵس و کەوت کردن بەپێی یاسا و ڕێسا گەردوونیەکانی کە ئەو دای ڕشتوون و پەیرە و کردنیان لەچالاکیەکانی ڕۆژانەدا بەگشتیی.

پاشان پابەند بوون بەو بنەما گشتیانەوە کە هەموو پەیامە ئاسمانیەکانی پێغەمبەران جەختیان لەسەر کردونەتەوە و بە ناوی ئامۆژگارییەکانەوە هاتون:

[لَا تَجْعَلْ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ فَتَقْعُدَ مَذْمُومًا مَخْذُولًا

* وَقَضَى رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا إِمَّا يَبْلُغَنَّ عِنْدَكَ الْكِبَرَ أَحَدُهُمَا أَوْ كِلاهُمَا فلَا تَقُلْ لَهُمَا أُفٍّ وَ لا تَنْهَرْهُمَا وَقُلْ لَهُمَا قَوْلًا كَرِيمًا
* وَاخْفِضْ لَهُمَا جَنَاحَ الذُّلِّ مِنْ الرَّحْمَةِ وَ قُلْ رَّبِّ ارْحَمْهُمَا كَمَا رَبَّيَانِي صَغِيرًا
* رَبُّكُمْ أَعْلَمُ بِمَا فِي نُفُوسِكُمْ إِنْ تَكُونُوا صَالِحِينَ فَإِنَّهُ كَانَ لِلْأَوَّابِينَ غَفُورًا
* وَآتِ ذَا الْقُرْبَى حَقَّهُ وَالْمِسْكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ وَ لَا تُبَذِرْ تَبْذِيرًا
* إِنَّ الْمُبَذرِينَ كَانُوا إِخْوَانَ الشَّيَاطِينِ وَكَانَ الشَّيْطَانُ لِرَبِّهِ كَفُورًا
* وَإِمَّا تُعْرِضَنَّ عَنْهُمْ ابْتِغَاءَ رَحْمَة مِنْ رَبِّكَ تَرْجُوهَا فَقُلْ لَهُمْ قَوْلًا مَيْسُورًا
* وَ لَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً إِلَى عُنُقِكَ وَلَا تَبْسُطهَا كُلَّ الْبَسْطِ فَتَقْعُدَ مَلُومًا مَحْسُورًا
* إِنَّ رَبَّكَ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ وَيَقْدِرُ إِنَّهُ كَانَ بِعِبَادِهِ خَبِيرًا بَصِيرًا
* وَلَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ خَشْيَةَ إِمْلَاقٍ نَحْنُ نَرْزُقُهُمْ وَإِيَّاكُمْ إِنَّ قَتْلَهُمْ كَانَ خِطْئًا كَبِيرًا
* وَ لَا تَقْرَبُوا الزِّنَى إِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةً وَسَاءَ سَبِيلًا
* وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللهُ إِلَّا بِالْحَقِّ وَمَنْ قُتِلَ مَظلُومًا فَقَدْ جَعَلْنَا لِوَلِيِّهِ سُلْطَانًا فَلا يُسْرِفْ فِي الْقَتْلِ إِنَّهُ كَانَ مَنصُورًا
*وَلَا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ حَتَّى يَبْلُغَ أَشُدَّهُ وَأَوْفُوا بِالْعَهْدِ إِنَّ الْعَهْدَ كَانَ مَسْئُولًا
* وَأَوْفُوا الْكَيْلَ إِذَا كِلْتُمْ وَزِنُوا بِالْقِسْطاسِ الْمُسْتَقِيمِ ذلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا

* وَلَا تَقْـفُ مَـا لَـيْسَ لَـكَ بِـهِ عِلْـمٌ إِنَّ السَّــمْعَ وَالْبَصَرَـ وَالْفُؤَادَ كُلُّ أُوْلَئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْئُولًا
* وَ لَا تَمْشِ فِي الْأَرْضِ مَرَحًا إِنَّكَ لَنْ تَخْرِقَ الْأَرْضَ وَلَنْ تَبْلُغَ الْجِبَالَ طُولًا
* كُلُّ ذلِكَ كَانَ سَيِّئُهُ عِنْدَ رَبِّكَ مَكْرُوهًـا * ذَلِـكَ مِمَّـا أَوْحَى إِلَيْكَ رَبُّكَ مِنْ الْحِكْمَة وَلَا تَجْعَلْ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ فَتُلْقَى فِي جَهَنَّمَ مَلُومًا مَدْحُورًا] الاسراء/ ٢٢ . ٣٩.

١ـ بڕیار نەدانی هاوتا و شەریك بۆ خواوەندی خالق و خاوەنی گەردوون و، دان نان بە بوون و توانا و كارایەتی ئەودا و نكوڵیی نەكردن لە ویست و خواستی یاساكانی گەردوون.

٢ــ چاكــە كــاریی لەگــەڵ بــاوك و دایكــدا و جــوان هەڵسوكەوت كردن لەگەڵیانـدا لـەكاتی پیریی و بەساڵا چونیاندا و ڕێز گرتنی بەتەمەن و سۆز نواندن لەگەڵ كەم تەمەندا.

٣ـ بەجێ گەیاندنی مافی كەسە نزیكەكان، هەركەسە و بەپێی خۆی و یارمەتیدانی هەژار و نەدار و دەسگرۆیی كردنی ڕێبوار و، بەفیڕۆ نەدانی ماڵ و سامان و بەنەرم و نیانیەوە وەڵامدانەوەی داواكار.

٤ـ پاراستنی هاوسەنگیی لە بەخشین و گەنجینەكردندا.

٥- پاراستنی مافی ژیان و چاوچنۆك نەبوون لەگەڵ منداڵدا و دڵنیابوون لەوەی كە ڕزق و ڕۆزیی گەورە و منداڵەكانیش لەسەر خواوەندە.

٦ـ نزیك نەكەوتنەوە لە سنوورەكانی ناپەسەندیی و فاحیشەی ڕەوشتیی.

٧ـ ڕێز گرتن لە ژیانی هەر تاكێك وپاراستنی شكۆی تاكەكان.

٨ـ باش مامەڵە کردن لەگەڵ ماڵ و سامانی هەتیواندا و پاراستن و بەفیڕۆ نەدانی و سەر ڕاستیی لە کڕین و فرۆشتن و کێشانە و پێوانەدا.
٩ـ خۆپاراستن و قسە نەکردن لەهەموو بابەتێکدا، یان لەهەر بابەتێکدا، کەبواری تایبەتی خۆت نەبێت و درۆ نەکردن بەناوی خواوەندەوە، [ولا تَقُولُوا لِمَا تَصِفُ أَلْسِنَتُكُمْ الْكَذِبَ هَذا حَلَالٌ وَهَذَا حَرَامٌ لِتَفْتَرُوا عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ إِنَّ الَّذِينَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ لَا يُفْلِحُونَ] ألنَحل/١١٦.
١٠ـ فیز نەکردن بەسەر خەڵك لەکاتی ڕێ ڕۆیشتندا، چوونکە هەرچی بیت لەوە بەدەر نیت کە درووسکراوێکی کەم توانای لەئاست خواوەندا.
هەریەك لەو ئاکارانەی سەرەوە بەشێکن لەو حیکمەتەی کەخواوەند ناردویەتی بۆ پێغەمبەرانی خۆی و دیوە نەرێنیەکەیان مایەی خەشمی خواوەندە، [ذلكَ مِمَّا أَوْحَى إِلَيْكَ رَبُّكَ مِنْ الْحِكْمَةِ وَلَا تَجْعَلْ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ فَتُلْقَى فِي جَهَنَّمَ مَلُومًا مَدْحُورًا] الاسراء/٣٩.
هەروەها چەند ڕێنومایيەکی تر کە لە سورەتەکانی: (الانعام/١٥١، البقرة/١٧٣، ١٨٨ المائدة/٣) دا هاتوون.
پەیامی هەموو نێردراو و پەیام هێنەکان و هەوڵی هەموو چاکسازە کۆمەڵایەتیەکان، یەك زنجیرەیە و یەکتر تەواو دەکەن و ڕۆڵی ئەوان تەنها ئیندیماج و تێهەڵکێش کردنی پەیامی پێشوو بووە لەگەڵ پەیامە تازەکەدا و تازەکەش لەگەڵ پەیام و هەوڵەکانی دوای خۆیدا.
ئەو تێهەڵکێش کردنەش بەشێوەیەك بووە کە پەیامی ڕابوردوو بەڕێ بکرێت و جەوهەر و ڕۆحەکەی بکرێت

بەبـەری پـەیامی داهـاتودا، بەشـێوەیەکی ئـەوتۆ کەلـە ئاڵوگۆڕەکەدا پچڕان و دابڕان ڕوو نەدات و بەشێوەیەکی سیسـتیماتیك و بـەبۆن و بەرامەیـەکی سـەردەمییەوە، کۆنەکە بگۆڕدرێت بۆ تازە.
بـەو پێیـە هـەموو پەیوەندییـەکی نێـوان پەرسـتەر و پەرستراو (عابد و مَعبود) دەبێتە دین بۆ خاوەنەکەی و وەك پەندێکی ناو عاریفەکان دەڵێت: (دڵی هەرکەسێك دەبێتـە ئەشـکەوتی حـیرای خاوەنەکـەی) و لـەوێوە پەیوەندیی ڕاستەوخۆ لە نێوان خواوەند و بەندەکانیدا درووست دەبێت و ئەوەی کەلە و پەیوەندیەدا دێتە ناو دڵی منەوە، جیاواز دەبێت لەوەی کە دێتە ناودڵی تۆ و هەرکەسێکی ترەوە ... تاد.

ئایینی پەسەند لای خواوەند چ ئایینێکە؟

زۆربـەی کێشـمەکێشی- نێـوان پـەیڕەوانی ئـایین و دەسـتەو تـیرە و تاقمـە ئایینیـەکان، لـەوەڵامی ئـەم پرسـیارەوە سـەرچاوە دەگرێـت، چوونکـە هەرکەسـەو خۆی و بۆچونی خۆی بەپەسەند دەزانێت و هی غەیری خۆی بەهەڵە، هەر بەمەشەوە ناوەستن، چوونکە ئەوە مافی هەمووکەسە، بەڵکو سەردەکێشێت بۆ ئەوەی کە هێرش ببەنە سەر یەکتر و پەلاماری فیزیکی یەکتر بدەن و کوشت و کوشتار لەنێوانیاندا سەر هەڵ بدات.

ئەمـــە لەکاتێکدایـــە کـــە هیچکامیـــان بەڵگـــەی یەکلاکـەرەوەی دڵنیـا بەخشـیان پێنیـە و کەسیشـیان وەکالـەتی گشـتی خـوای پێ نییە تا بـەناوی ئـەوەوە قسـە بکات.

بەڵام شوێن کەوتنی هەواو ئارەزو و حەزی خۆسەپاندن و فـراوان خـوازیی، والـە خاوەنەکـەی دەکات کـە هـەم چاوی لەئاستی ڕاستیی و حەقیقەتدا دابخات و هەمیش مل بەڕاستیی و حەقیقەت نەدات.

وەگەرنا کەی و لەکوێ خواوەند بەکەسێك یان تیرە و تـەوژمێك یان گەل و نەتەوەیەکی گـوت: ئێوە هـەڵگری پـەیامی ڕاسـتین و حەقیقـەت بەتـەواویی لای ئێوەیـە و بانگەشەی بۆ بکەن؟

یان کەی و لەکوێ مافی دا بە کەسێك یان تیرە و هۆز و گـەلێك کـە لـە سـەر ڕا جیـاوازیی، هـێرش بەرنـە سـەر یەکترو کوشت و کوشتاری یەکتر بکەن؟

ئـەوەی کـە خـواوەنـد لـە دوا پەیامیـدا دەفـەرموێت: (إن الـدين عنـد الله الاسـلام) ال عمـران/١٩. و (وَمَنْ يَبْتَغِي غَيرالاسلامِ دِيناً فَلَن يُقبلَ مِنْهُ) ال عمران/٨٥.

هـەر ئەو خواوەنـدە و لـە هـەمان پەیامیدا دەفەرموێت: (فَوَيلٌ للذينَ يَكْتُبونَ الكِتَابَ بِأيدِيهِمْ ثُمَّ يَقُولُونَ هـذَا مِنْ عِنْدِ اللهِ لِيَشْتَرَوا بِهِ ثَمَنَاً قَليلاً...)البقرة/٨٠.

مەسـەلەی (فَلَـن يُقبـل مِنْـه) بـاس لـەڕۆژی دوایـە و لەپێوەر و پێودانگەکانی خواوەندیدا لێی وەرناگیرێت، نەك مرۆڤەکان لەیەکتری قەبوڵ نەکەن و پەلاماری یەکدی بدەن.

دواتر و پاش ئەم ڕوونکردنەوانە، ئەگەر بێین ئەو برگەی ئایەتـــەکانی (١٩ و ٨٥) ی ســـورەتی (ال عمـــران) شی

بکەینـەوە، تێ دەگـەین کـە خواوەنـد بـەهیچ شـێوەیەك مەبەسـتی لەوشـەی (الإسـلام) شـەریعەتی هـیچ یـەکێك لەپێغەمبـەران بەتـەنها نیـە، بـە محەممەدیشـەوە، چ بگات بەپێڕەو و پرۆگرامی دەستە و تیرە و حزبێك، یاخود داب و نـەریتی هـۆز و گـەل و نەتەوەیـەك لەسـەردەمێکی دیاریکراودا.

ئەگـەر سـەرنج بدەینـە وشـەی (الإسـلام) لەدابـەزێنراوی بەجێـدا، دەبینـین: مەبەسـت پـێی ئـەو ئایینـە پـاك و پەیوەندیە پەیوەستەی مرۆڤە بەگشتیی و پەیام هێنانە بەتایبەتی لەگەڵ خواوەندا.

دواتـــر مەبەســـت ئـــەو پەیوەندیـــە بێخەوشـــەی پێغەمبەرانە، یاخود چاك سازەکان لەهەر سەردەمێکدا و لـەناو کۆمەڵگـەکانی خۆیانـدا و بـەپێی هـەل و مـەرجی کـەلتوریی و ئاسـتی ڕۆشـنبیریی و داب و نـەریتی بـاوی ناوخۆیان، هەستاون بەداڕشتنی فۆرمێکی ئایینی گونجاو بۆ خۆیان و کۆمەڵگەکەیان.

کەواتە: (إسلام) بەو دینە سەرانسەریە دەگوترێت کەلە ئادەمـەوە تا خاتـەم و لەڕێگەی ئەو هەموو پەیامهێنـە و شـەریعەتەکانیانەوە و لـە قۆناغـە جیـا جیاکـانی ژیـانی مرۆڤایەتییدا ناسێنراوە و نێردراوە بۆ مرۆڤایـەتیی، نـەك تەنها مەبەستی دوا شەریعەتی دوا پەیامهێن و ئەو فۆرمە ئایینیـە بێـت کەلەسـەدەی شەشـەمی زاینـیی و لـە کۆمەڵگـەی ئـەودەمی عەرەبییـدا و بـۆ بـەڕێوەبردنی ژیان لـەو کۆمەڵگـە و بڕگـە زەمەنیـەدا داڕێـژرا (وەك هەنـدێك بەڕێز پێیان خۆشە کەئسلام تەنها ئەوە بێت کەخزمەت بەکەلتووری ئەوان بکات).

دواتـر دوا برگـەی ئایـەتی (٣) لەسـورەتی (المائـدة) کـە دەفـەرموێت: (اليَومَ أكْمَلتُ لَكُم دينَكُم وأتمَمْتُ عَلَيكُم نِعْمَتي وَرَضِيتُ لَكُم الإسلامَ دِيناً) المائدة/٣.

گوفتوگـۆ و خیتـابی ئایەتەکـە گشـتییە و قـەتیس نیـە لەدەسـتەیەکی دیـاریکراو لەمرۆڤایـەتی، بـەڵکو قسـە لەگەڵ کۆی باوەڕداراندا دەکات و ئەوانەی کە باوەڕیان بە زنجیرەی پێغەمبەران و شـەریعەتەکانیان هەیە، هەر ئەو باوەڕدارانە پێویستە باوەڕیان بەدوا زنجیرەی پەیامی ئاسـمان و پەیامهێنەکـەشی ببێـت و بەوپێیـە کـە شـەریعەتەکەی دوا پـەیامهێن، کۆتـا ئەڵقـەی زنجـیرەی پەیامی ئاسمانە.

چوونکە ناکرێت کەسێك خـۆی بە باوەڕدار بزانێت و بـاوەڕی بـە بەشـێك لـە پـەیامی ئاسـمان و شـەریعەتی پەیامهێنێك و بەشێك لە پەیامهێنان ببێت و باوەڕی بە بەشێکی تریان نەبێت.

واتـە: هـەروەك چـۆن شـوێن کـەوتوان و بـاوەڕداران بـە پـەیامی محەممـەد، باوەڕیـان بەهـەموو پـەیامهێن و شـەریعەتەکانی پـێش خۆیـان هەیـە، پێویسـتە هـەموو ئەوکەسـانەش کـە ئێسـتە لەژیانـدا مـاون، باوەڕیـان بـە محەمـەد (سـڵاوی لەسـەر) وەك دوا پـەیامهێن و شـەریعەتەکەشی وەك دوا ئەڵقـەی پـەیامی ئاسـمان ببێـت، ئـەوجا پێیـان دەگوترێـت: بـاوەڕداران بـە پـەیامی ئاسـمان، دەبێ ئەوەشـمان لەیـاد بێـت کە بـاوەڕپێبوون جیـایە لەشـوێن کەوتـن، هەروەک چـۆن بـاوەڕداران بە دوا پەیـامهێن و دواپەیـام، باوەڕیـان هەیە بە سـەرجەم پێغەمبەران و پەیامەکانیشیان، بەڵام پەیڕەویی تەنها لە شەریعەتی محەممەدیی دەکەن.

هەرکەس وانەکات جا ئیتر لە باوەڕدارانی سەردەمی محەممەد بێت یان لەنەوەی گەلانی پێش ئەو، پێی ناگوترێت باوەڕدار بە پەیامی ئاسمان و پێغەمبەرانی خواوەند، بەڵکو دەکرێت خۆی بۆ خۆی ناوێك لەخۆی بنێت و کەسیش بۆی نیە بەهۆی ئەو بژاردەیەوە هێرش و دەستدرێژیی بکاتە سەر موڵك و سامان و ناموسی، یان گاڵتە بە پەرستش و سرووتەکانی بکات، هەروەك چۆن ئەویش بۆی نییە گاڵتە و دەستدرێژیی بکاتە سەرهیچ درووشم و سرووتێکی شەریعەتی محەممەدیی و پەیڕەوانی.

لێرەوە و بەم شێوەیە دەتوانین تێبگەین کاتێك دەڵێین: مەبەست لەئسلام تەنها شەریعەی محەممەدیی نییە یانی چی.

بەڵکو مەبەست پێی هەموو ئەو ئەڵقانەیە کە زنجیرەی پەیامی ئاسمانیی پێك دەهێنن کە دوا ئەڵقەی ئەو زنجیرەیە بریتییە لە شەریعەی محەممەدیی.

گرفتی گەورە لەتێگەیشتنی پەیڕەوانی شەریعەتە زاڵەکاندایە، بەشێوەیەك هەرکات دەسەڵاتیان ببێت لەژێر بیانو و سێبەری بانگەواز بۆ شەریعەتەکەی خۆیان و فۆرمە ئایینیەکەیان، پێشێل کاریی ئەنجام دەدەن بەرانبەر هەموو ئەو کەسانەی کە وەك ئەوان بیر ناکەنەوە و مافی ئازادیی ئایینی و ئازادیی بیرو باوەڕیان لێ زەوت دەکەن، سنوور دانان بۆ ئەم دیاردە دزێوەش ئیشی- دەوڵەت و هێزی یاسایە، نەك پەرچە کردار و ڕوبەڕوو بوونەوەی خوێناویی لەنێوان یار و نەیارانی هەر فۆرمێکی ئایینیدا.

بەشی دووەم
فۆرمی ئایینی چییە؟

بۆ وەڵامی ئەم پرسیارە و ئاشنا بوون بەوەی کەپێی دەڵێین فۆرمی ئایینی، سەرەتا پێویستە پێناسەیەکی فۆرمی ئایینی بکەین و دواتر لە سێبەری پێناسەکەوە قسەی زیاتری لە بارەوە بکەین.

بەو پێیەی کە لە دەقە ئایینیەکاندا پێناسەی ئەم چەمکە نەکراوە، دەکرێت بڵێین: تەنها چەن ئاماژەیەکی بۆکراوە، لەبەر تازەیی چەمکەکەش تا ئەو شوێنەی نووسەری ئەم بابەتە ئاگادار بێت، کەسێك پێناسەی بۆ ئەم چەمکە نەکردووە، بۆیە دەتوانین خۆمان و لەدیدی خۆمانەوە پێناسەی بکەین و بڵێین: مەبەست لەفۆرمی ئایینی بریتییە لەو ڕێکار و سرووت و ڕێوڕەسم و درووشم

و ڕێنوما و ڕیتمانەی کە مرۆڤێك، یان چەند مرۆڤێك، یـان کۆمەڵگـە و گـەلێك، لەسـەردەمێکی دیـاریکراودا لەسەری پێك دێن و دەیگرنە بەر بۆ پەیوەندیی خۆیان و خواکانیان، یان بۆ پەیوەندیی لەگەڵ خواوەندی خالق و خاوەنیانـدا و بـۆڕاز و نیـاز لەگەڵیـدا، لـەوێوە فەزیلـە و ڕەزیلەش بەپێی ئەو لێك تێگەیشتنەی کەلەسەری پێك دێن دیاریی دەکەن، کەواتە: فۆرمی ئایینی گشتیی نییە، بەڵکو دەکرێت و ڕێك دەکەوێت فۆرمی ئایینی کەسێك، یاخود کەسانێك یان کۆمەڵگە و گەلێك یان ناوچەیەك لەسـەردەمێکدا، لەگـەڵ هی تـردا جیـاواز بێـت و هەریەکـەیان گـرنگیی بـە هـەل و مـەرجی ژیـان و بـاری ئابوریی و کەلتوریی و کۆمەڵایەتیی کۆمەڵگەکەی خـۆی بدات.
یـان هـەر کەسـێك، یـان کەسـانێك، یـان کۆمەڵگـە و گـەلێك، دەکرێـت لـە قۆنـاغێکی مـێژوویی و سـەردەمێکی دیـاریکراودا فۆرمێـك پەسـەند و پـەیڕە و بکـات، هـەر هەمان کەس یان کۆمەڵگە، دوای گۆڕانی هەل و مەرجی ژیانیـان و گەشـەی ژیـاریی و کـەلتورییان، گۆڕانکـاریی بەسـەر فـۆرمی بیرکردنـەوە و تێگەیشـتنیاندا بێـت و چەشنێکی تر لە فۆرمی ئایینی پەسەند و پەیڕەو بکەن.
بـۆ نموونـە: دیـاریکردن و ڕیزبەنـدیی کـردنی گوناحـە گـەورەکان، وەسـتاندنی کارکردن بـە ئایـەتێك لـە ئایـاتی ئـەحکام، یـان گۆڕانکـاریی تـەکنیکیی لەبـەرپا کـردنی سرووت و درووشـمە ئایینیەکانـدا، یان دیاریکردنی بڕ و ڕێـژەی زەکـات و چۆنیـەتی میکـانیزمی کۆکردنـەوە و دابەشکردنەوەی، ڕێو شـوێنی حـەج کـردن و ئیدارەدانی حاجیان ... تاد.

لەم بارەیەوە د.عەلی قەرەداخیی دەڵێت: (پاش ئەوەی زانیمان کە پێوەری بابەتە نەریتیەکان و چالاکییە مرۆییە زاستیی و ڕامیاریی و گرێبەستەکان، پێوەرێکە لەسەر ئەو بنەمایەی کەئەم بابەتانە بابەتگەلێکی پەسەندن لەڕووی مانـاو واتاکانیانـەوە و هیچکـام لـەو نـەریت و چالاکیانـە تەعـەبودیی ڕووت نـین، بـەڵکو هـەموویان بابـەت و بوارگـەلێکن کـە شـیکار هەڵدەگرن، مەگـەر بوارێك کـە بەڵگـەی ڕاسـت و ڕەوان لەسـەری ببێت کـە قەدەغەیـە دەسکاریی بکرێت، ئا لـەم کاتـەدا دەگەینە ئەو ئاکامەی کـە لـەم بابـەت و بوارانـەدا، داهێنـان و گۆڕنکاریی نـەك تـەنها مـەشروع و ڕێگـە پێدراو و ڕەوایە و بەس، بەڵکو داوامـان لێکـراوە و پێویسـتە لەسـەرمان بـەردەوام گۆڕنکاریی و داهێنانیـانی تێدا بکـەین، بەهـەمان شـێوە قسەکرن لە گرێبەستێکی بازرگانیی یان سیاسیی یان هەر بابـەتێکی تـر، پێویسـتی بـە بەڵگـە و دەلیلێکی تایبەت نیە مادام دژ نایەتـەوە لەگـەڵ هـیچ دەقێکی ڕوون و ڕەوانـدا لـە کیتـاب و سـوننە، لەکاتێکـدا هەرکـەس بـاس لـە ڕەوایەتی هـەر دروشـمێکی خواپەرستیدا بکات پێویسـتە بەڵگەیەکی تایبەت بەو بوارەی بەدەستەوە بێت). [1]

کەواتە دواجار بەڕوونی دەتوانین بڵێین: فۆرمی ئایینی لە چوارچێـوەی گۆڕاوەکاندایـە و پێویسـتە لـە جوڵـەی بەردەوامـدا بێـت، لەباشـەوە بـەرە و باشـتر و لـە گونجاوەوە بـەرەو گونجـاوتر و سـازگارتر لەگـەڵ هـەل و مەرجی سەردەم و کۆمەڵگەکاندا.

---

[1] أ.د.علي محيي الدين القرداغي. فقه الميزان. ص ٦٧.

بەڵام لەبیرمان بێت کە پێوەری باش و ناباش بوونەکە، هەر لەدیدی پەیڕەوان و نەیارانی فۆرمەکەوە دەبێت و نابێت بەزۆر بسەپێنرێت بەسەر کەسدا.
واتە: دەگونجێت باشێکی لای من، خراپێك بێت لای تۆ و بەپێچەوانەشەوە، ئەوەی گرنگە بۆ هەردوو لامان ڕێز گرتنە لەبژاردەی یەکتر.

کاریگەریی ئایین لەسەر ڕەوشی ژیان لە کۆمەڵگەکاندا

ئایین (بەو مانایەی کە بریتییە لە چەشنی پەیوەندیی و بەرداشت و تێڕوانینی مرۆڤ بۆ پەرستراوەکەی) کاریگەریی گەورە و گرانی هەیە لەسەر چۆنیەتیی دارشتنی فۆرمە ئایینیەکە و لەوێشەوە لەسەر کۆمەڵگە و ژیانی مرۆڤەکان.
بۆ نموونە: ئەگەر گەلێك یاخود عەقڵمەندانی گەلێك، چەشنی بەرداشت و تێڕوانیان و بۆ پەرستراو و پەروەردگاریان وابێت کە خواوەند یاخود ئەو خوایەی کە ئەوان دەیناسن، خوایەکی میهرەبان و بەخشندە و

دڵ ئاوایە، جیاوازە لەوەی کە وەك خوایەکی تورە و دڵ ڕق و توند و تیژ و ڕق ئەستوور بیناسن.
چوونکـه هەریـەك لـەو تێڕوانینانـە کاریگـەریی ڕاسـتەو خـۆی دەبێت لەسـەر چەشـنی بیر کردنـەوە و هـەڵس و کەوت و ڕەفتاری تاکەکانی کۆمەڵگە.
یاخود ئەگەر باوەڕیان وابێت، یان وا لە دەقە پیرۆزەکان بگەن کە، خواوەند خۆی هەموو شتێکی لەبارەی ڕزق و ئەجـەل و چـارە ڕەشـیی و چـارە گەشـیی ئەمانـەوە براندبێتـەوە، جیـاوازە لـەوەی باوەڕیـان وابێـت کـە خواوەنـد ئـەو تـەکلیف و ئەرکـەی خسـتووەتە ئەسـتۆی خۆیانـەوە و خۆیـان بەرپرسـن لـە بەختـەوەریی و ژیـان و سـەروەریی خۆیـان و خـۆش گـوزەرانیی یـاخۆ نەهامەتییان.
کەواتە: ئایین کاریگەریی ڕاستەوخۆی هەیە لەسەر ژیانی مرۆڤایەتیی و ئەوکاریگەرییەش لە چۆنیەتی خەملاندن و دارشتنی فۆرمە ئایینیەکاندا خۆی دەنوێنێت.
ڕاسـتیەکی حەشـا هەڵنـەگریش هەیـە پێویسـتە تیشـکی بخەینـە سـەر، ئـەویش بریتییـە لـەوەی کـە، مـرۆڤ بێ ئـایین و بێ پەرسـتراو نایکرێـت، هـەر بۆیـە هـەمووان بـەدوای ئـەو بەدیهێنـەر و پەرسـتراوەدا دەگـەڕێن و هـەر گەلـە و بـە شـێوازێك وێنـای ئـەو دەکـەن و هێمـای بـۆ درووسـت دەکـەن، کەسیشـیان بـەهێمای ئـەوی تـر ڕازیی نابێـت و هی خـۆی بەشـیاوتر دەزانێـت لـەهی کەسـانی تـر، لـە ڕاستیشـدا هـەموویان هـەر مەبەسـتیان یەك خواوەند و پەرستراوە.
لـەم بارەیـەوە (د.محەممـەد موجتەهیـد شەبەسـتەری) دەڵێـت: مەسـەلە ئـەوە نییـە کـە تـاقی کردنـەوەی دینـیی

دەتوانێــت بەتــەنها ببێــت یــان نــا، بێگومــان هــەر تاقیکردنەوەیـەکی دینـیی لـە ئاسـتێکی ناسـین و ئاسـتێکی کردار و شـەعائیردا خۆی دەردەخات، بەڵکو مەسـەلەکە ئەوەیە، ئێمە بۆ حاڵی بوون لە بنەمای زیندوبوون یان زیندونــەبوونی دیــن لەیــەك كۆمەڵگــەدا بــەدوای كـام داکـەوت و واقیعیەتـەوە بـین؟ کـردار و شـەعائیرەکان... یان بیروباوەڕ و عەقیدە... یان تاقیکردنەوەکان؟

قسـەی من ئەمەیە ئەگەر ئێمە پێوانەی سـەرەکیی بەو تاقیکردنەوانـە بـزانین، لـەم حاڵەتـەدا ئـەو ناسـینە بـە ناسـینی دینـیی و بیروبۆچـوونی دیـنی ئـەزانین کـە لـە تاقیکردنـەوە دینیەکانـدا هاتووەتـە کایەوە و ئـەو کـردار و شــەعائیرانە بــە دیــن دەزانــین کــە دامــەزراو و پشــت ئەسـتوورئەبن بـە تاقیکردنـەوە ئیمانیەکـەوە، نـەك هـەر ناسـین و بـۆ چـوون و کـردار و ڕەفتـار و شـەعائیرێك کـە بەرهــەمی ئــەم تاقیکردنەوەیــە نــین یــان هــاوڕێ و هــاو ئاهەنگ نین لەگەڵ تاقیکرنەوەکاندا). [1]

لـێرەوە تێدەگـەین کـە فـۆرمی دینـیی لـەوێوە سـەرچاوە دەگرێت کە ئەزموونی ئیمانیی چۆن دەڕوانێتە بـوون و سـەرچاوەی بـوون و خواوەنـد، مـرۆڤ چـۆنی وێنا کـرد، واش ڕەنگ دەداتەوە لە سرووتە ئایینیی و ڕەفتارەکانیدا.

---

[1] کامەران حەمە سـەعید . قەیرانی ئیمـان . وەرگێڕانی لە فارسیەوە . چاپخانەی ڕەنج . لاپەڕە ٢٧ . ٢٨.

هـــەر چەشـــنە سرووت و ڕێــو ڕەســـمێك پـــێی دەگوترێت فـۆڕمی ئایینی، یـان دەتوانێت ببێتـە فۆڕمی ئایینی؟

بێگومان هەر چەشنە ڕێوڕەسم و سرووتێك یاخود درووشم و دیاردەیەك بەتەنها نابێتە فۆڕم یان فۆڕمێکی سەربەخۆ، بەڵکو بەدڵنیاییەوە بەشێك دەبێت لەفۆڕمێکی دیاریکراو.
چوونکە تەنها دەرکەوتنێك یاخود سرووتێك بەتەنها ناتوانێت دەربڕی فۆڕمێکی فراوان بێت و ئەو پەیامە بەرین و گشتییە بەگوێی وەرگردا بدات کە کۆی فۆڕمەکە دەیگەیەنێت.
لەوەش گرنگتر ئەوەیە کە هەڵگر و پەیڕەوی فۆڕمەکە خۆی بزانێت و ئاگایانە هەستێت بە ئەنجام دانی هەریەك لە ڕێکار و درووشمەکانی فۆڕمەکەی، بۆ ئەوەی نە خۆی بەهەڵەدا بڕوات و نە کەسیش ببات بەهەڵدا.
بۆ نموونە: کاتێك نوێژێك دەکات پێویستە هەم پێداویستییەکانی بەرلە دەسپێکردنی جێبەجێ بکات و هەم لەکاتی ئەنجام دانیشیدا پابەندی مەرج و پایەکانی بێت، تا بتوانێت پابەند بێت بەو فۆڕمەوە کە بژاردەی خۆیەتی لە بنەڕەتدا.
هەروەها هەر ڕێوڕەسم یاخود ئەرکێکی تر کە پێی هەڵدەسێت، سەرەتا پێویستە بزانێت چۆن و بۆچی واجب کراوە لەسەری، نەك هەر خووی پێوە گرتبێت یان وا فێر کرابێت کە کوێرانە ئەوە بکات.

دەشـگونجێت پەرسـتش و ڕێورەسـمێك بـە هەنـدێ جیـاوازیی و تایبەتمەندییـەوە لـە چەنـد فـۆرمی ئایینیـدا هاوبەش بێت، بەڵام لەڕێژە و چەندیەتیی و چۆنایەتییدا جیـاواز بێـت، وەك: ڕۆژووگـرتن، لـە شـەریعەی محەممەدییدا یەك مانگی تەواوە و لە بەرەبەیانەوە تا خۆرنشـین کاتەکەیـەتی و هـەموو خـواردن و خواردنەوەیـەك و پەیوەنـدیی زایەنـدیش لـە کاتەکەیـدا قەدەغەیە.
بـەڵام لەشـەریعەی مەسـیحدا کـەمتر و بەشـێوازێکی سادەترە.
لەم بارەیەوە خواوەند دەفەرموێت: [مَا نَنسَخْ مِنْ آيَةٍ أَوْ نُنسِهَا نَأْتِ بِخَيْرٍ مِنْهَا أَوْ مِثْلِهَا أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ] البقرة/١٠٦.
هـەروەها حـەج لـە هـەمو شـەریعەتەکاندا هەیـە، بـەڵام بـەڕێتمی تایبـەت و بـەجیاوازیی لـە جێگـەی ئەنجامدانەکەیدا.
هـەروەها ڕووکرنـە قیبلـە درووشـمێکی هاوبـەشی نێـوان سەرجەم شەریعەتەکانە، بەڵام بەجیاوازیی لەو جێگە و شتەدا کە ڕووی لێ دەکرێت.
لای کەسانی فامیدە ڕوونە کە هیچکامیان ئەو شت و شـوێنانە ناپەرستن، بەڵکو بۆ تەرکیز و جەخت کردن و چـڕ کردنـەوەی سـەرنجیانە و بەفـەرمان و ڕێوشـوێنی شـەریعەت و فۆرمەکـەیان ڕوو لـەو دیـاردە و شـوێنانە دەکەن.

فۆرمی ئایینی جێگیره یا گۆڕاو؟ یاخود دەكرێت بگۆڕدرێ؟

بێگومان وەك پێشتریش گوتمان فۆرمی ئایینی قابیلی گۆڕانە، ئەگەر نەڵێین: پێویستە بەردەوام بگۆڕردرێت، ئەوا بەدڵ نیاییەوە خۆی لە گۆڕانی بەردەوامدایە.
بەڵام ئەسڵ لە گۆڕانكارییدا ئەوەیە كە بەرە و باشە و سازگاریی بڕوات لەگەڵ هەل و مەرجی سەردەمەكەیدا.
دیارترین نموونەی گۆڕانكاریی فۆرمی ئایینیی بریتیە لە: زینجیرەی هاتنی پێغەمبەران و ڕەویە و پەیامەكانیان كە گونجێنراون لەگەڵ هەلومەرجی ژیان لەسەردەم و كۆمەڵگەكانیاندا.
بۆیە ناكرێت بەهیچكام لەو شەریعەتانە بەتەنها بگوترێت دین، بەو مانایەی ئەگەر كەسێك لێی لابدات بێ دین ببێت، چوونكە دواجار هیچیان وەحیی ئاسمان نین و هەوڵی مرۆیی و ئاكامی تێڕوانین و پەیوەندیی پێغەمبەرەكانن لەگەڵ خواوەندا.
هەروەك چۆن دەبینین بەردەوام گۆڕانكاریی تەكنیكی دێت بەسەر ڕێو شوێنی ئەنجامدانی ڕێوڕەسمەكانی وەك: (حەج، نوێژ و كۆبونەوەی ڕۆژانی جومعە، زەكات، شێوازی قوربانیی كردن... تاد).
هەركات فۆرمی ئایینی لەخەڵك كرایە دین، ئیتر مەترسیی گەورە لەڕێگەدایە و دەبێت چاوەڕێی كوشت و كوشتار و تەفسیق و تەكفیر بكرێت.
چوونكە بەدڵنیاییەوە نە لەهیچ سەردەمێك و نە لەهیچ هەل و مەرجێكدا، ڕێك ناكەوێت مرۆڤایەتیی بە گشتی لەسەر یەك فۆرم و مەزهەب و ڕێچكە و یەك

خوێندنەوە بۆ دەقە دینیەکان کۆ ببنەوە و وەك یەك بیر بکەنەوە.
چوونکـە هـەم سـەردەمەکان و هـەل و مـەرجی ژیـان تیایانـدا و هــەم کرۆمۆســۆمات وجینــات و تایبــەت مەنـدیی گـەل و نەتـەوەکان جیاوازییان هەیە، پێویستە هەمیشە ئەو جیاوازیی و تایبەت مەندییانە لە دارشتنی فۆرمی دینی و تەنانەت یاساشدا ڕەچاو بکرێن.
بۆنموونــە: ئاســتی بیرکردنــەوەی چ تــاك و چ کــۆی کۆمەڵگەیـەکی دیـاریکراو، سـاڵانە گۆڕانکـاریی دێـت بەسەردا، بەتایبەت لەم سەردەمەدا، لەوانەیە ساڵانە و کـەمتریش، یاسـاکان پێویسـتیان بـە پێـدا چونـەوە و هەموار کردنەوە ببێت.
گـرفتی گـەورەی ئـایین پـەروەران لـەم خاڵـەدا چـڕ بووەتــەوە، چوونکــە زۆربــەی هــەرە زۆری پــەیڕەوە کلاسیکیەکان و هەندێك لە ڕابەرە ئایینیەکان و زۆرێك لـە تەوژمـە ئسـلام گـەراکان، بەرژەوەنـدییان لـە چـەق بەستنی بیری زۆرینەدایە لەبارەی ئایینەوە و خۆشیان لە شڵەقاندنی دۆخەکە نایەت و دەڵێن: ئەگەر بێت و ئەم فـۆرم و ڕیتمـەی کـە ئێسـتا هەیـە هـەڵ بوەشـێتەوە، پاشاگەردانیی ئایینی ڕوودەدات و دۆخەکە بەکەس ڕێك ناخرێتەوە.
ئــەوان لــەژێر کاریگــەریی ئــەو کەلــەپورە بــاوەدا بــیر دەکەنــەوە کــە پــێی وایــە: پێویســتە هــەتا هەتایــە مرۆڤایەتیی لەسەر ئەم فۆرمە سواوە درێژە بەژیانی ئایین پەروەریی خۆی بدات.
لەناو خەڵکە ڕەشۆکیی و گشتیەکەشدا، تا ئەندازەیەك هـەوادار و لایـەنگریان لـەو کەسـانە هەیـە کـە ئاسـتێکی

خـوار مـام ناوەنـد و لاوازیـان هەیـە لـە ڕۆشـنبیریدا و لـە ڕاستیشـدا ئەوانیش حەزیان بەو چەق بەستنە هەیە کە دەقیان پێوە گرتوە و لەسەری ڕا هاتون.

بـەڵام تـوێژی دەسـتە بژێـر و ڕۆشـنبیر و ڕۆشـنگەرە بـە ئاگاکـان، هـەر زوو بـەخۆ دێـن و ئـەو فۆرمـە کلاسـیکیە سـواوە ڕەد دەکەنـەوە و هـەڵوەدای فـۆرمێکی گونجـاوتر دەبن کە لەگەڵ ڕۆحی سـەردەم و چەرخەکەی خۆیانـدا بگونجێت.

بەداخـەوە کەسـانێکیش کـە مەزهـەب و کەلـەپوور و فـۆرمی سـواوی (١٢٠٠ ـ ١٣٠٠) سـاڵ لەمـەو پێشـیان لێکراوە بەدین و لە ناخیشەوە لایان پەسەند نییە، ناچار ڕوو لـەلادان و تـەوەلا بـوون و پوچگـەرایی دەکـەن و ڕای دەگەیـەنن کـە ئـەوان کافرن بـەوەی کـە موسـڵمانان و خاوەن فۆرمە کلاسیکییەکە باوەڕیان پێیەتی.

تـاوانی لادانی ئـەم دەسـتەیەش لـە ئەسـتۆی ئەوانەدایـە دان نـانێن بـەوەدا کـە فـۆرمی دیـنی کاتییـە و پێویسـتە گۆڕانکـاریی بەسـەردا بهێنرێـت و بگونجێنرێـت لەگـەڵ خواستەکانی سەردەمدا.

لـێرەدا خـاڵێکی ڕەگـەزیی و جەوهـەریی هەیـە پێویسـتە ئاماژەی پێ بکـەین، ئـەویش بریتییـە لـەوەی کـە: ئەگـەر گـەل و نەتـەوە یـان کۆمـەڵێك مـرۆڤ لەسـەردەم و جێگەیـەکی دیـاریکراودا بەشـێوەی ئاگایانـە و لەسـەر بنـەمای لێکۆڵینەوەیـەکی کۆمەڵایـەتیی یـان بـەهۆی هەلومەرجی ژیان یان کەشوهەوا یان هەرشتێکی تایبەت بەخۆیان و جوگرافیا و دۆخی ژیانیانەوە، پێك هـاتن کـە چەشنە پەرستشێکی دیاریکراو یان شێوازی ئەنجامدانی پەرستشێك، بخەنە کاتێکی دەسنیشان کراوەوە یان بڕ و

ئەندازەی پەرشتێکیان دەسنیشان کرد، بە مەرجێك کە ژێـرپێی گشـتیی بژاردەکـەیان پەسـەند بکـات، ئـەوا بژاردەکەیان ڕێز لێگیراو دەبێت و پێویستە لە داڕشتنی یاسـا و پرۆسـەی ڕێساسـازیی و تەشریعـدا بژاردەکـەیان ڕەچـاو بکرێـت و تایبەتمەنـدییان وەك پـێڕێکی ئـاییینی پارێزراو بێت.
نموونەی لەم چەشنە: کەمایەتییە ئایینییەکانی نێو وڵاتە موسڵمان نشینەکانە کـە لەسـایەی یاسـای سـەردەمیی وڵاتەکاندا بوون و ئازادییان پارێزراو بوو تا ئەم دواییانە، هـەروەها بـوونی جالیـە و ڕەوەنـدە ڕۆژهەڵاتییـەکان لـە وڵاتانی ئەورووپا و ڕۆژئاوادا، کە لە سایەی یاساکانی ئەو وڵاتانـەدا حەسـاونەتەوە و باشـتر لـە وڵاتـانی خۆیـان ئازادیی ئایینییان پارێزراوە.
بـەڵام مـەخابن زۆرێـك لـەو ڕەوەندانـە لـەباتی ئـەوەی لـەبیری گواسـتنەوەی ئـەو ئەزموونـە جوانـەی ئـازادیی ئایینی و سەروەری یاسادا بن، لەبیری ئەوەدان ڕۆژێك دەسـەڵات پەیـدا بکـەن و دەسـت بگـرن بەسـەر ئـەو وڵاتانـەدا و ئـازادیی ئـایینی لـە خـاوەنی ئـەو وڵاتانـە و دانیشـتووانە ڕەسـەنەکانیان زەوت بکـەن و بیانخەنـە نێـوان دوو بـژاردەوە کـە هـەرکامیان بگـری لـەوی تریـان تـاڵتر و نالـەبارترە، کـە بـریتیین لـەوەی: یـان واز لـە ئایینەکـەیان بێـنن و بێنـە سـەر بیروبـاوەڕی ئـەمان، یـان بکـوژرێن و بـەبڕوای ئـەم پـێڕە سـەرگەردانە ڕەوانـەی دۆزەخ بکرێن!!
لـە نـاوخۆی وڵاتـە موسڵمان نشینەکانیشـدا زۆرێـك لـە پەیڕەوانی تەوژم و بزووتنەوە توندڕەوە ئایینییەکان پیلان بـۆ ئـەوە دادەڕێـژن دەسـەڵاتی خۆیـان بسـەپێنن بەسـەر

کۆمەڵگەکانــدا و لــەوێوە دەســت بدەنــە پرۆســەی یەکڕەنگ کردنی کۆمەڵگە و قەتڵوعام کردنی پەیڕەوانی کەمینــە ئایینیــەکان و تەنانــەت نــەك هــەر کەمینــە ئایینیــەکان، بــەڵکو زۆرینــەی بــاوەڕداران بــە پــەیامی موحەممــەدیش بــە هەڵگــەڕاوە لــەئایین دەزانــن و بەلایانــەوە پێویســتە ئــەمانیش بخرێنــە بــەردەم دوو بژاردەی یەك لەیەك سەخترەوە، یان پاشگەز ببنەوە و تەوبە بکەن، یان بدرێت لەگەردنیان و ڕەوانەی دۆزەخ بکرێن!!

بەشی سێیەم

مەرجــە فــۆرمی ئــایینی بەگشــتیی بگــۆڕدرێ، یــان دەکرێت هەموار بکرێتەوە؟

هەر ئەوەی کە پێك هاتین ناوی بنێین فۆرمی ئایینی، خۆی لەخۆیدا واتای ئەوە دەگەیەنێت کە داهێنراوێکی دەستی مرۆڤە و دەکرێت مرۆڤێکی تریش داهێنراوێکی وەك ئەو دابهێنێت و پەیڕەویی لێ بکات، یان لانی کەم هەمواری بکاتەوە.
بەڵام مەرجیش نیە لە پرۆسەی گۆڕانکارییەکەدا هەموو جــار گۆڕانکــاریی ڕیشــەیی بکرێــت و فــۆرمی پێشــوو لەڕیشەوە دەربهێنرێت، بەڵکو دەکرێت و دەگونجێت فۆرمێکی دیاریکراو لە چەندین کۆمەڵگەی هاو شێوە و لــە چەنــدین ســەردەمی نزیــك لەیەکــدا، یــان لــە

دەورووبەری یەکتردا دووبارە بکرێتەوە و پەیڕەویی لێ بکرێت یان به پێی خواستی کۆمەڵگەکان چەند بەشێکی لێ هەموار بکرێتەوە.
هەمواركردن و گۆڕانكارییەكەش تەنها لەبەر ئەوەیە کە سازگار بکرێت لەگەڵ ڕۆح و جەوهەری سەردەمەکەدا و ناهەمواریەکانی تێ بپەڕێنرێن.
ئەم پرۆسە و کردارەش ئەرکی عەقڵمەندانی هەر کۆمەڵگەیەکە لەسەردەمەکەی خۆیاندا، نیازیش تیایدا خزمەتە بەکۆمەڵگەکە، نەك دژایەتیی و نەیاریی کردنی هەڵگرانی فۆرمە کۆنەکە و سوکایەتی کردن بە توانای پێشینانی سەردەمی پێشوو. خواوەند لەم بارەیەوە بەڕوونی دەفەرموێت: [وأَنزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يدَيْهِ مِنْ الْكِتَابِ ومُهَيْمِنًا عَلَيْهِ فَاحْكُمْ بَيْنَهُمْ بِمَا أَنزَل اللَّهُ و لا تَتَّبِعْ أَهْوائهُمْ عَمَّا جَاءكَ مِنْ الْحَقِّ لِكُلّ جَعَلْنَا مِنْكُمْ شِرْعَةً ومِنْهَاجًا ولَوْ شَاء اللَّهُ لَجَعَلَكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَ لَكِنْ لِيَبْلُوَكُمْ فِي مَا آتَاكُمْ فَاسْتَبِقُوا الخَيْرَاتِ إِلَى اللَّهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ] المائدة/٤٨.
لەسایە و سێبەری ئەم ئایەتەوە تێ دەگەین کە ناسازیی بیرکردنەوەی هەر کەس و گەل و سەردەمێك، لەگەڵ ئەوی تردا، نابێت ببێتە مایەی پێك هەڵپژان و دژبەریی یەکدیی، بەڵکو دەبێت ئەو دادوەرییە هەڵ بگرین بۆ ڕۆژی ڕەستا خێز و خواوەند بڕیاری تێدا بدات.
ئەوەی ئەرکی ئێمەیە لەم ژیانی دونیایەدا تەنها بریتییە لەبەگەڕ خستنی ژیریی و کارامەییمان و هەوڵدان بەشێوازی لۆژیکیی بۆ قەناعەت پێ هێنان بەبەرانبەر.

ڕووبەڕووبوونەوەی فیزیکیی و هەوڵی سڕینەوەی بەرانبەر، کارێکی ناپەسەند و نەخوازراوە و هەرکەسیش پەنای بۆ ببات پێویستە بەهێزی فیزیکیی و بەزەبری یاسا و لۆژیکی هێز بەری پێ بگیرێت و دەستی کۆتا بکرێت، ڕێگە نەدرێت بەناوی ڕەوایەتیی و ناڕەوایەتییەوە مرۆڤ و ژیانی کۆمەڵگەکان پایەماڵ بکرێن، چوونکە خواوەند خۆی ڕای گەیاندووە کە ئەو خاوەن بڕیارە و داوای کۆمەکیشی- لەکەس نەکردوە، بەڵکو بەپێچەوانەوە ڕای گەیاندووە کە ئەو داکۆکی و بەرەڤانی لەباوەڕدارانی پابەند بە پەیامەکەیەوە دەکات و ڕێنومایی و هیدایەتیان دەکات بۆ ڕێگەی ڕاست و درووست وەك دەفەرموێت: [إِنَّ اللَّهَ يُدَافِعُ عَنْ الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ خَوَّانٍ كَفُورٍ] الحَج/٣٨.

تێدەگەین (خَـوَّانٌ كَفُـور) ئەو کەسەیە کە دەیەوێت بەناوی خواوە ستەم لە کەسانی دەورووبەری بکات و ئازادییان پێشێل بکات.

بەڵام ململانێ و بگرە و بەردەی مرۆڤ لەسەر بەرژەوەندییە مادییەکانی خۆی، بێگومان هەر بەردەوام دەبێت، ئەوەی گرنگە ئەوەیە کە نابێت کەس ئەو مافە بەخۆی بدات و بەرگی ئایینی بکات بەبەر خواست و حەز و هەوڵەکانیدا و لەسایەی ئاییندا سەرمایەی زیاد و فراوان بکات و لەوێوە ڕەوایەتیی بە بڕیارەکانی بدات بەرانبەر بەنەیارەکانی.

پرۆسەی گۆڕینی فۆرمی ئایینی و ئاستەنگەکانی بەردەمی

گۆڕینی فۆرمی ئایینی خۆی لە خۆیدا ئامانج نیە، بەڵکو خواستی واقعە یان ڕێکار و ئامرازە بۆ ئامانجێکی لەخۆی گەورەتر کە بریتیە لە سازگار کردنی فۆرمە پێشووەکە لەگەڵ جەوهەری سەردەم و کۆمەڵگە تازەکەدا، یاخود داهێنانی فۆرمێکی نوێ بەسیمایەکی سەردەمییەوە بۆ سەردەم و کۆمەڵگە تازەکە.
ئەمەش دەخوازێت هاوشان لەگەڵ گەشەی ژیان لە کۆمەڵگە جۆراوجۆرەکاندا، فۆرمەکانیش بەهاوشانیی و هاوتەریی لە گەشەدابن و لە سەردەمێکدا نەچەقن و چەق نەبەسن، تا بتوانن لەسەردەم و گەشەسەندنەکان دوا نەکەون.
بۆ نموونە: عومەری کوڕی خەتتاب فۆرمی کارگێڕیی پەیڕەو کرد و ئەزموونی فارس و ڕۆمی گواستەوە و سوودی لێ وەرگرت لە بەڕێوە بردنی دەوڵەتەکەیدا، ساڵنامەی کۆچی داهێنا و وادەی کۆچی گواستەوە بۆ سەری مانگ و کردیە سەرەتای ساڵنامەکەی، نوێژی تەراویحی کردە جەماعەت، قسەی لەمەسەلەی تەڵاقدا کرد، کارکردن بەئایەتی حەدی دزیی ڕاگرت، زەویەکانی عیراقی بەموڵکی دەوڵەت هێشتەوە و کاری بە حوکمی غەنیمە و شێوازی دابەشکردنی نەکرد و بەمەبەستی ڕووبەڕووبوونەوە سستیی پرۆسەی هاوسەرگیریی، خواستن و مارەکردنی کچانی ئەهلی کیتابی بەشێوەی کاتیی قەدەغە کرد، بەڕاوێژ لەگەڵ ژناندا، وادەی مانەوەی سەربازی لەبەرەکانی جەنگدا دیاریکرد و... تاد.
دواجار بەسەرنج دان لەڕەوتی گۆڕانکارییەکان، پاش چەند ساڵێك مرۆڤ دەتوانێت شاهیدی فۆرمێکی تازە

و ڕووكـارێكی جیـاواز لەپێشـوو بێـت بـۆ ڕێوڕەسـم و سرووت و درووشمە ئایینیەكان.
هـەروەك چـۆن پۆشـاك و زمـان و خـواردن و شـمەكی ناومـاڵ دەگـۆڕین و جـوانتر و سـازگارتری دەكـەین، پێویستە فۆرمی ئایین پەروەریشمان بەردەوام مشت و ماڵ بكەین و سیما و ڕووكارێكی ئەوتۆی پێ ببەخشین كە گونجاو بێت لەگەڵ ڕووكارەكانی تری ژیانماندا.
ئەمـەش بیدعـە و لادان نیـە، بـەڵكو بانگـەوازە بـۆ درێـژەدان بـەو ڕەوتـەی كـە پێشـینانی هـەموو گـەل و كۆمەڵگەیەك بەكۆمەڵگە ئسلامیەكانیشـەوە پەیڕەویان كـردوە و لـەژیانی خێڵـەكیی و دەوار نشـینیی و نـەبوونی یاسـاوە، ژیـانی شارنشـینییان داهێنـا و لـە بێ یاسـایی و پاشـاگەردانیەوە، یاسـا سـازییان كـرد و شـەریعەتی حـامورابیی و فەلسـەفەی یۆنـان و گریـك و مەعریفـەتی ئسلامییان دارشـت، دەیان زانسـتی وەك فیزیا و كیمیا و پزیشـكیی و ئەنـدازیاریی و فەزانەبـەردیی و جیۆلـۆجیی و بایۆلۆجییـان داهێنـا و ژیـانی مرۆڤیـان لـە تیـاچون و چەكمەسەرێوە گۆڕی بۆ خۆش گوزەرانیی و ژیانسازیی.
ئێمەش كاتێك كە بانگەواز بۆ چاكسازیی فۆرمی ئاییینی و گۆڕانكـاریی تیایـدا دەكـەین، داوای لادان لـەدین و داهێنانی دینی تازە ناكەین (وەك هەندێ بەرێز لەڕووی نەزانینـەوە وا تێدەگـەن یـان وا تێدەگەیـەنرێن)، بـەڵكو ئەم پرۆسە و خواستە خۆی لەخۆیدا چەشنێكی خەباتی كاریگەرە بۆ هێشتنەوەی ئایین بەسەروەریی و پایەداریی و پاراستنی لەخراپ بەكار هێنانی لەلایەن دەستەیەكی دیاریكرا و لە فەرمانڕەوا و پیاوانی ئایینەوە.

[إِلَّا تَنصُرُوهُ فَقَدْ نَصَرَهُ اللَّهُ إِذْ أَخْرَجَهُ الَّذِينَ كَفَرُوا ثَانِيَ اثْنَيْنِ إِذْ هُمَا فِي الْغَارِ إِذْ يَقُولُ لِصَاحِبِهِ لَا تَحْزَنْ إِنَّ اللَّهَ مَعَنَا فَأَنزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَيْهِ وَأَيَّدَهُ بِجُنُودٍ لَّمْ تَرَوْهَا وَجَعَلَ كَلِمَةَ الَّذِينَ كَفَرُوا السُّفْلَىٰ وَكَلِمَةُ اللَّهِ هِيَ الْعُلْيَا وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ] التوبة/٤٠.

ئەگەر گۆڕانکارییەکە بەم مەبەستەوەبێت، ئەوا بێگومان لە بەرژەوەندیی دین و گەلانی دونیاشدا دەبێت، بەڵام گرفتی گەورەی بەردەم ئەم گۆڕانکارییە، بەگومان بوونی هەندێ کەسایەتیی و ترسی زۆرینەی خاوەن بەرژەوەندییەکانە لەکۆمەڵگەدا.

دەستەی یەکەم واتە: ئەوانەی کە بەگومانن لە نیازی گۆڕان خوازان و لە ئاکامەکانی گۆڕانکارییەکە، لەژێر کاریگەریی و هەژموونی دەستەی دووەمدان، واتە: خاوەن بەرژەوەندییەکان کە دەزانن بە بەرپا کردنی گۆڕانکارییەکە خەڵك هۆشیار دەبێتەوە و ئەوان ڕەوایەتیی لەدەس دەدەن و بەرژەوەندیی مادیی و پێگەی کۆمەڵایەتیی و دەستەمۆ کردنی ڕای گشتی لە بەرژەوەندیی خۆیان و دەسەڵاتی حوکمڕانەکان دەکەوێتە مەترسییەوە، بۆیە بەردەوام هەم گومان بۆ دەستەی دووەم زیاد دەکەن و هەم جەماوەریش دەترسێنن و فریوی دەدەن گوایا ئەم خواستی گۆڕانکاریە دەستێکی لەپشتە و دەیەوێت دینەکە لە ئێمەیش و لە ئێوەش بشێوێنێت، وەك چۆن فیرعەون لەبارەی موسا پێغەمبەرەوە بە خەڵکە هەژارەکەی دەگوت: [ذَرُونِي أَقْتُلْ مُوسَىٰ وَلْيَدْعُ رَبَّهُ إِنِّي أَخَافُ أَن يُبَدِّلَ دِينَكُمْ أَوْ أَن يُظْهِرَ فِي الْأَرْضِ الْفَسَادَ] غافر/٢٦.

لەکۆتاییدا پێویستە ئەوە بڵێین: بەدڵنیاییەوە بەڕێوە بردنی کۆمەڵگە و هەڵسوڕاندنی کاروبارەکانی، دەخوازێت، ئایین داڕێ و سۆزی ئایین پەروەریی و درووشمەکانی، هەمیشە لە فۆرمێکدا ڕێك بخرێن بۆ ئەوەی بێسەروبەریی ڕوونەدات و ئامانجی پێشینانیش لەداڕشتنی ئەم فۆرمەدا کەئێستە باوە، هەر ئەمەبووە، بەڵام مەخابن ئەوەی مایەی نیگەرانییە ئەوەیە، ئەو ئیجتیهادەی پێشینان ئێستا لە هەندێ بەڕێز بووەتە دینی موبین و ئەوە هیچ کەخۆی ئامادەنییە دەستی لێ هەڵ بگرێت، بەڵکو بەهەموو هێزیەوە تێدەکۆشێت تا هیچ کەسیش مافی ئەوەی نەبێت لەدەرەوەی ئەو بیرکردنەوەیەوە بیر بکاتەوە و قسە لەسەر فۆرمی نوێ و گۆڕانکاریی لە ئیجتیهادەکەی ئەواندا بکات.
بۆیە نەوەی نوێ و عەقڵ مەندانی سەردەم، نەك تەنها مافی خۆیان بێت بەڵکو ئەوانیش وەك پێشینانیان ئەرکی سەرشانیشیانە بەپێی خواستی هەل و مەرجی سەردەمەکەیان عەقڵ و ژیرییان بخەنە گەڕ و بە ئیلهام وەرگرتن لەیاسا گشتییەکانی گەردوون و دەقە پیرۆزەکان، ڕێگە چارە و وەڵامی شیا و بۆ پرسەکانی سەردەمەکەی خۆیان بدۆزنەوە و شان بەشانی گەشەسەندنە زانستییەکان، گەشە بدەن بە تێگەیشتنی دینی و دونیابینیی خۆیان و خەڵکی سەردەمەکەیان لەناو کۆمەڵگەی مرۆڤایەتیدا.
بەهیوای گفتوگۆیەکی ئارام و نەرم و نیان و ئاکام گەلێکی نزیکتر لەواقعی حاڵی ئومەتەوە.